

Анімістычныя метафары (па творах беларускай літаратуры і ў народных гаворках)

Анімістычныя метафары (грэч. anima ‘душа’, animatio ‘одушаўлёнасць’) скіраваны на чалавека і адлюстроўваюць шырокія і разнастайныя сувязі аб’ектыўнай рэчаіснасці з быццём чалавека. Вытокі такіх метафар лёгка праглядаюцца ў анімізме, адухаўленні першабытным чалавекам прадметаў, сіл і з’яў прыроды. Безумоўна, сённяшнія анімістычныя метафары ніяк не атаясамліваюцца з анімістычнымі ўяўленнямі нашых далёкіх продкаў, а з’яўляюцца вобразнымі характарыстыкамі, своеасаблівымі мянушкамі людзей. Зыходнай базай для ўтварэння такіх метафар служаць назвы жывёл і птушак, прадметаў быту, посуду, транспартных сродкаў, сельскагаспадарчых прылад працы, збудаванняў, адзення, абутку, ежы, дрэў, раслін і мн. інш. Выбар іх залежыць ад шматлікіх прычын і перш за ўсё ад таго аспекту, з пункту гледжання якога характарызуецца чалавек, — яго вонкавага выгляду, псіхічнага складу, разумовых здольнасцей, паводзін, матэрыяльнага і сямейнага становішча, прафесіі, нацыянальнасці, узросту і мн. інш. Разнастайныя прыметы, накладзеныя ў аснову намінацыі, дазваляюць выдзеліць некалькі груп анімістычных метафар.

1. МЕТАФАРЫ, ЯКІЯ ХАРАКТАРЫЗУЦЬ АСОБУ З ПУНКТУ ГЛЕДЖАННЯ ЯЕ ВОНКАВАГА ВЫГЛЯДУ

1.1. Поўны, пульхны, тоўсты чалавек звычайна асацыіруецца з тумбай, скрыняй, кругляком, мехам, боханам, пампушкай, цыферблатам: *Бургамістр... гыркнуў на сваю палавіну: “Чаго фыркаеш, **скрыня**? Ці ім, панам афіцэрам, скакаць з вамі, **тумбамі**!”* (М. Лынькоў). *Але гэта яшчэ дзед быў! Ружовы, белабароды **кругляк**. Родам з вёскі Шыгі, з суседняга раёна* (М. Ракітны). *Абодва вы кавалёвыя **мяхі**, непаваротлівыя* (Я. Купала). *Твайго Яраша возіць мой **бохан** на машыне. І яны не прыязджаюць пустымі* (І. Шамякін). *І вось яна, круглатварая **пампушка**, перад ім* (У. Паўлаў). *І з-за чаго гэтая прыгожая **пампушачка** Аліса кінулася на яго, як тая муха на паперу-ліпучку* (Р. Сабаленка). ***Цыферблатам** дражнілі за круглы твар* (І. Грамовіч).

У народных гаворках назіраецца больш шырокая скіраванасць сэнсавага развіцця такіх найменняў, і ў працэсе метафарызацыі ўключаюцца назвы посуду, круглякоў, калод, бярэнаў, транспартных сродкаў, вялікіх збудаванняў, зброі, ежы, прадметаў быту, розных прыстасаванняў і інш. Для наймення поўнага тоўстага чалавека ўжываюцца наступныя полісеманты: *зэльв. **басэ/тля*** ‘зыходнае значэнне — вялікая бочка’ (Сцяц.), *узdz., чэрв. **бу/таль*** ‘зыходнае значэнне — вялікая бутэлька’ (СГЦ; Шат.), *узdz. **ка/даўб*** ‘зыходнае значэнне — драўляная пасудзіна’ (ММГ,І), *мёр. **камлю/к*** ‘зыходнае значэнне — кругляк’ (ЗНС), *мсісл. **цяльпу/к*** ‘зыходнае значэнне — калодка’ (Бяльк.), *віц. **курдзёбак*** ‘зыходнае значэнне — абрубак’ (Касп.), *віл. **бо/хаўка*** ‘зыходнае значэнне — тоўстая калода’ (СП), *брасл. **ла/йба*** ‘зыходнае значэнне — вялікі воз’ (СП), *тур. **ла/йба*** ‘зыходнае значэнне — баржа’ (ГС), *дзярж. **рыдва/н*** ‘зыходнае значэнне — воз’ (НС), *навагр., стаўб. **абэ/ржа*** ‘зыходнае значэнне — вялікая хата’ (СГЦ; ММГ,І; ЖС), *навагр. **гарма/та*** ‘зыходнае значэнне — артылерыйская зброя’ (СП), *глус. **ляпе/ш***, *мёр. **ляпёха*** ‘зыходнае значэнне — няўдалае печыва, праснак’ (Янк,І; ЗНС), *мёр. **ляме/ш*** ‘зыходнае значэнне — частка плуга’ (ЗНС), *мёр. **сту/па*** ‘зыходнае значэнне — ступа’ (ЗНС),

ветк. **качолка** ‘зыходнае значэнне — драўляны валік’ (МСГ), *лоеў.* **капа** ‘зыходнае значэнне — невялікі стог сена’ (ДСЛ).

1.2. Для характарыстыкі нехлямяжага, няўкладнага, нязграбнага, непаваротлівага чалавека ў ідыястылях пісьменнікаў ужываюцца назоўнікі *мяшок*, *куль*, *цяльпук*: “**Мяшок**, а не камандзір,” — *ідучы па алеі, думаў Ахтан* (А. Алешка). *Ішла сялом, шапталі ўслед*: “Кулёма! Не дзеўка, а саломы **куль**” (Р. Баравікова). *Амос, пераканаўшыся, што бос яго — цяльпук*, *Прыбраў уладу скоро Ён да уласных рук* (Э. Валасевіч). У народных гаворках спіс такіх назоўнікаў павялічваецца за кошт слоў прадметна-бытавой лексікі: *тур.* **вороціло** ‘зыходнае значэнне — навой у кроснах’ (ТС), *ветк.* **то’рба** ‘зыходнае значэнне — кайстра’ (МСГ), *паст.* **буч** ‘зыходнае значэнне — рыбалоўная снасць’ (СП), *добр.* **даўбня** ‘зыходнае значэнне — таўкач’ (МСГ), *зэльв.* **цяле’шкі** ‘зыходнае значэнне — прыстасаванне для перавозкі на поле плуга’ (Сцяц.), *чэрв.* **калама’шка** ‘зыходнае значэнне — павозка’ (Шат.), *лоеў.* **ба’ржа** ‘зыходнае значэнне — баржа’ (ДСЛ), *беш.* **згаро’да** ‘зыходнае значэнне — плот’ (Касп.).

У творах мастацкай літаратуры даволі распаўсюджанымі з’яўляюцца зоамарфізмы (грэч. *зоо* ‘жывёла’, *морфе* ‘форма’), заснаваныя на вонкавым (фізічным) падабенстве жывёл і людзей, на агульнасці іх паводзін і прывычак: *Дырэктар — цюлень*, *ні богу свечка, ні чорту качарга* (А. Бажко). “*Ды я ледзь пазнаў цябе, мядзведзь ты гэтакі*” (П. Кавалёў). *Не выспіцца ўсё ніяк, мех гэты. Узваліцца гэткая карова на калыску* (К. Крапіва). *Гэтыя чарапахі яшчэ не хутка нас дагоняць* (Г. Васілеўская).

1.3. Для характарыстыкі бруднага, нехайнага чалавека ўжываюцца субстантывы *пудзіла*, *свіння*. *Канечна, вайна. Канечна, страшна. Але не хадзіць жа нам пудзілам* (У. Мехаў). “*Ну і пудзіла! Толькі ў каноплі — вераб’ёў пужаць,*” — *папракнула зноў яна* (І. Шамякін). *Я навучу вас павяжаць закон, смуродныя вы свінні* (Э. Самуйлёнак). Спіс найменняў бруднага, нехайнага чалавека значна павялічваецца за кошт прыцягнення дыялектных слоў, дзе метафарызацыі падвяргаюцца назвы размытай дажджом зямлі, бруду, бруднай анучы, адзення, няякаснай стравы, хваробы, а таксама кампаненты іншых тэматычных груп, параўн.: *сл.* **апо’ўзіна** ‘зыходнае значэнне — размытая дажджом зямля’ (Сцяпшк.,І), *карм.* **няўдо’ба** ‘зыходнае значэнне — поле, непрыгоднае для апрацоўкі’ (МСГ), *лях.* **ке’лаза** ‘зыходнае значэнне — гразь’ (СП), *тур.* **по’дмазка** ‘зыходнае значэнне — кавалачак сала (здору), якім падмазваюць скавараду, калі пякуць бліны’ (ТС), *лоеў.* **чума** ‘зыходнае значэнне — чума’ (ДСЛ), *бял.* **рахаму’дка** ‘зыходнае значэнне — брудная ануча’ (Яўс.), *лоеў.* **ганчу’рка** ‘зыходнае значэнне — ануча’ (ДСЛ), *шчуц.* **скара’ч** ‘зыходнае значэнне — брудная бялізна’ (СП), *зэльв.* **кура’ўка** ‘зыходнае значэнне — недагарэлае палена’ (Сцяц.). У гэту ж групу можна ўключыць і назвы адзення (звычайна бруднага, паношанага), семантычныя пераасэнсаванні ў якіх носяць сінкрэтычны характар і спалучаюць ў сабе элементы метафары і метаніміі, параўн. *брэсц.* **ла’хта**, **лахтадры’на** ‘нячыстае і зношанае адзенне — жанчына, якая апранаецца абы-як’ (НЛ), *бярэз.* **опанча** ‘шырокая, непрыгнаная да стану вопратка — нехайна апрануты чалавек’ (ДСБ), *глуц.* **апо’ня** ‘шырокае, не дастасаванае да стану адзенне — чалавек, які носіць такое адзенне’ (Янк.,ІІІ).

1.4. Для наймення худога, слабага, нямоглага чалавека часцей за ўсё ўжываюцца назоўнікі з першаснымі значэннямі ‘непрыгодная, паламаная рэч; рэшткі разбуранага збудавання; абломак гнілога, спаракнелага дрэва; цень; шкілет’: *Сядзеццэ дома склаўшы рукі яна [Рэня] ужо не магла. Хіба яна **зломак**? (І. Сіняўскі). Сам я пакуль што не **зломак**, на пенсію не збіраюся (Г. Хадкевіч). Янка Канцавы — Гаспадар не **злом** (Я. Купала). З моцнай і стрыманай жанчыны, якую ніхто не адважваўся нават назваць старою, атрымалася **руіна**, для якой не існавала ні мінулае, ні будучае (А. Карпюк). А мы **зноскі** якія, ці што? Не здолеем абсадыць якіх дваццаць-трыццаць кіламетраў (У. Дубоўка). Ты дужы, малады, прыгожы. Не тое што я — **камель паракнявы** (В. Давыдзенка). Як ён [Косця] збляжэў і аслабеў! Проста не чалавек, а **цень**... (М. Ваданосаў). Хворы, абясцілены, ён ператвараўся ў **цень** (У. Клімовіч). Яшчэ жыве душа ў **шкілецце** гэтым, Які абцягнуты скураю сухой (А. Бялевіч). У розных дыялектных кантынуумах назіраецца атаясамліванне нямоглага чалавека з назвамі няякасных (сапсаваных) прадуктаў харчавання, агародніны, а таксама з кампанентам іншых тэматычных груп: *глус. жаўкля/к* ‘зыходнае значэнне — зжаўцелы агурок’ (Янк.,ІІ), *глус., тур. шупля/к* ‘зыходнае значэнне — пераспелы і гнілы знутры агурок, гарбуз’ (Янк.,ІІ; ТС), *люб. шамля/к* ‘зыходнае значэнне — мяккі качан капусты’ (ЖС), *палес. чучыры/пок* ‘зыходнае значэнне — яйка з вельмі тонкай шкарлупінай’ (ЛП), *мсл. гнілу/шка* ‘зыходнае значэнне — гнілы кавалак дрэва’ (Юрч.,ІІ), *смарг. макля/к* ‘зыходнае значэнне — мокрае палена’ (Сцяпк.,ІІ).*

У некаторых выпадках у лексіка-семантычным варыянце (у далейшым — ЛСВ) ‘худы, слабы чалавек’ адзначаецца дадатковая сема ‘стары, лядашчы’, якая адначасова характарызуе асобу і з пункту гледжання яе ўзросту, параўн.: *лоеў. лама/чча* ‘старыя непатрэбныя рэчы → стары, хворы чалавек’ (ДСЛ), *бел. дра/бач* ‘дзяркач → стары, хваравіты чалавек’ (Яўс.), *драг. кашу/к* ‘кісет → стары, лядашчы чалавек’ (ЛП). Узроставая сема ‘старасць’ можа актуалізавацца і самастойна (без канцэнтрацыі ўвагі на стан здароўя чалавека). У гэтым выпадку анімістычныя ЛСВ матывуюцца значэннямі найменняў старою, непатрэбнай вопраткі, струхлелых дрэў. Параўн.: *зэльв. старо/цё* ‘старызна, старое падранае адзенне → стары чалавек’ (НСЛ.), *драг. парохня/к* ‘парахня, струхлелае дрэва → стары, лядачы чалавек’ (ЛП).

1.5. Метафарычныя найменні дужага, моцнага, здоровага чалавека ў творах мастацкай літаратуры прадстаўлены зоамарфізмамі, а таксама найменнем высокакаштоўнага грыба (баравіка): *Гэта быў... здаравенны **бугай** на два метры росту, з касцістым, нібы конская морда, тварам (В. Быкаў). Суседскі **слон** учора ўчыніў бойку і жонцы, і гасцям (У. Клімовіч). Каржакаваты, моцны — сапраўдны **баравік** — Сярод зялёных хлопцаў ты нечакана ўзнік (М. Гудкова). У народных гаворках такіх найменняў значна больш: *мёр. ры/дзіль* ‘зыходнае значэнне — вялікая рыдлёўка’ (ЗНС), *лоеў. зелязя/нка* ‘зыходнае значэнне — металічны прадмет’ (ДСЛ), *клец. нацягі/ч* ‘зыходнае значэнне — прылада нацягваць абручы, шыны’ (НЛ), *мёр. макацёр* ‘зыходнае значэнне — гліняная пасудзіна’ (ЗНС), *мёр. зіяні/к* ‘зыходнае значэнне — вялікая бутля’ (ЗНС), *красн. аскабёл* ‘зыходнае значэнне — вялікі аскепак’ (Бяльк.), *іўеў. дзерць* ‘зыходнае значэнне — тоўстае дрэва’ (СП); *зэльв. во/гір* ‘зыходнае значэнне — жарабец’ (НСЛ.).*

1.6. Пераносны ЛСВ ‘высакарослы чалавек’ адзначаецца ў полісемантаў *стаўбун, сухастоіна, чапяла*: *Каб у яго быў бацька, дык, можа, Віця быў бы большы і за гэтага стаўбуна Кастуся* (А. Марціновіч). Ён дзеля грошай ажаніўся з гэтай *сухастоінай* (А. Кулакоўскі). *Худы выцягнуты твар, некалі прыгожы, з гарбінкай, а цяпер доўгі нос ператварылі Мішку ў чапялу* (І. Стадольнік). У народных гаворках спіс метафарычных ЛСВ анімістычнай скіраванасці больш доўгі: *мёр. жардзіна* ‘зыходнае значэнне – жэрдка’ (ЗНС), *тур. дубе/ц* ‘зыходнае значэнне – тонкая галінка, дубец’ (ТС), *лоеў. ты/чка* ‘зыходнае значэнне – палка, кол; падпора’ (ДСЛ), *паст. бады/ль* ‘зыходнае значэнне – сцябло расліны’ (СП), *тур. штыке/ціна* ‘зыходнае значэнне – адна планка ў плоце’ (ТС).

1.7. Іншыя метафарычныя найменні па вонкавым выглядзе не вельмі распаўсюджаны і прадстаўлены адным-двума прыкладамі, якія характарызуюць чалавека па яго малым росце, кульгавасці, згорбленасці, наяўнасці тоўстых губ, пуза, чорных валасоў і інш. Традыцыйна анімістычным пераасэнсаваннем падвяргаюцца назвы тых дэнататаў, якія сваім вонкавым выглядам нагадваюць чалавека ці часткі яго цела: *Можа, пісар у штабе і помніў прозвішча, а мы яе звалі проста пупышкай* — *ростам яна маленькая была* (М. Гроднеў). *Бог і рубельчыкам, і тым, і сім не абмінае. Я не такая кривуля, як ты!* (З. Бядуля); *мёр. кавіла* ‘кавяла, пратэз → кульгавы чалавек’ (ЗНС), *чэрв. ку/льба* ‘кій з загнутай ручкай → кульгавы чалавек’ (СП), *зэльв. гузёл* ‘вузел → малы, нізкарослы чалавек’ (Сцяц.), *тур. качэ/рга* ‘качарга → ссутулены, згорблены чалавек’ (ТС), *лоеў. кручо/к* ‘кручок → згорблены чалавек’ (ДСЛ), *тур. росо/ха* ‘разгалінаванне дрэва → крываногі чалавек’ (ТС), *тур. рэ/птух* ‘вялікая торба → пузаты чалавек’ (ТС), *жытк. каўбаса* ‘каўбаса → губасты чалавек’ (МСГ), *зэльв. асмалёнак* ‘асмалак → смуглы, чорнавалосы чалавек’ (Сцяц.), *мёр. сміта/на* ‘смятана → светлатвары чалавек’ (ЗНС), *мсісл. сава* ‘драпежная начная птушка → вірлавокі, лупаты чалавек’ (Янк., 1).

2. МЕТАФАРЫ, ЯКІЯ ХАРАКТАРЫЗУЮЦЬ АСОБУ З ПУНКТУ ГЛЕДЖАННЯ ЯЕ ПСІХІЧНАГА СКЛАДУ, РАЗУМОВЫХ ЗДОЛЬНАСЦЕЙ, РЫСАЎ ХАРАКТАРУ

2.1. У творах мастацкай літаратуры нямала прыкладаў ужывання метафар, акцэнтуючых увагу на прыродныя здольнасці чалавека, яго талент, вялікі розум: *Расказваў нейкі Васюкоў пра аднаго самародка з талентам ад прыроды* (М. Хведаровіч) *Аляксандр Сяргеевіч Пушкін — сапраўды, сонца рускай паззіі, і пад гэтым сонцам, як і пад сонцам Купалы ды Коласа, нам цёпла і хораша* (Г. Далідовіч). *За абарону ў гэтым працэсе бяруцца такія свяцілы варшаўскай адвакатуры, як Смяроўскі, Бабінскі, Гронгвіль* (М. Мапсара). Ён лічыўся *свяцільнікам* навукі (М. Клімковіч).

2.2. Даволі пашыранымі ў гэтай групе з’яўляюцца найменні дурнаватага, недалёкага, някемлівага, бязглуздага чалавека. Усе яны характарызуюцца яркай канататыўнай афарбоўкай адмоўнай (пеяратыўнай, дэрагатываўнай) скіраванасці. Метафарычныя пераасэнсаванні, як правіла, ажыццяўляюцца за кошт прыцягнення кампанентаў тэматычных груп, звязаных з назвамі жывёліны, сякеры, доўбні, цяжкага палена, аскабалка, слупа, пня, балвана, разнастайных прадметаў побыту,

абутку і інш.: *А твой бацька, ішак сапраўдны, упрэца ў свай, і хоць яго забі (А. Левановіч). Дурні спадзяюцца на такую змову. Ключуць на такое здольны мо аслы! (П. Пруднікаў). Гэтаму казду ніяк не дакажаш, стаіць на свайм, хоць ты яго рэж (І. Капыловіч). Ён называў яе неразумнай цяцерай (Р. Сабаленка). Але яго заспакоілі: маўляў, нічога, таварыш начштаба, калі вы не калун,.. — падтрымаем (І. Шамякін). І гэты абух разумее, што ў хаце яго бацькі не жыццё, а пекла (А. Чарнышэвіч). Трэба ж было таму дурню надумацца лавіць павука акурат у гэты час. Даўбня, а не даследчык! (П. Галавач). Даўбешка часам пост займае І марыць, што яна — свяціла, карыфей (Э. Валасевіч). Гэты цурбан прыбраўся і да Ганулі сватацца сабраўся (У. Корбан). Цэхавыя інжынеры амаль не займаюцца тэхнікай. А большасць жа з нас не тупіцы ад прыроды, хочуць вучыцца, расці (В. Мыслівец). Як гэта ты мог дапусціць, каб цябе, былога вайскоўца, абскакаў нейкі там таўкач (М. Машара). Дубіна, ты п'еш яшчэ з ім [Яшкам]. Грошы прапіваеш (В. Хомчанка). Ён, палена, паехаў не да цябе, а ў маёнтак да таго злодзея Гартатага Яся (А. Чарнышэвіч). Вось утаропіўся, як баран на новыя вароты. Галавы не можа павярнуць, слуп гэтакі (І. Шамякін). “Ну, папаўся, галавешка? Не паслухаў?” — сказаў са злой радасцю Тыталь (І. Мележ). І раптам Валодзьку няцвержна захацелася прымусяць гэтых балванаў выцягнуцца перад ім (І. Новікаў). Ты ж, браце, на філасофіі зубы з'еў, а я як быў лапцем, так і застаўся (А. Рыбак). Гэта бот, разумееш, звычайны бот. Сляпая нянавісць пазбавіла гэтага ідыёта ўсякага розуму (М. Лынькоў). Дзіравая ты халява. Вось што. Нічога не разумееш (Р. Няхай). Вось той бязмен — прыродны лорд, ад пыхі ажно пеніцца (Я. Семяжон).*

Парадыгму пераносных ЛСВ, аб'яднаных семай ‘недалёкасць, някемлівасць, дурнаватасць’ прадаўжаюць такія дыялектныя найменні, як, тур., зэльв. *боўку/н* ‘зыходнае значэнне — ярмо на аднаго вала’ (ТС; Сцяц.), сл. *боўт* ‘зыходнае значэнне — прылада пужаць рыбу’ (НЛ), чэрв. *дуда* ‘зыходнае значэнне — народны музычны інструмент’ (Шат.), валож. *пустыня* ‘зыходнае значэнне — неўрадлівае поле’ (ММГ,І), мёр. *цюпня/цюўпня* ‘зыходнае значэнне — недабраякая страва’ (ЗНС), мёр. *валу/й* ‘зыходнае значэнне — грыб’ (ЗНС).

Да гэтай групы прымыкаюць субстантывы *фінцікляшка, трэска, круцёлка, пустышка, пустацвет, канарэйка*, у пераносных ЛСВ якіх актуалізуецца дадатковая сема ‘легкадумнасць, ветранасць’: Юрка паглядзеў на яе [Аню] такімі вачыма, быццам гаварыў: “Эх ты, *фінцікляшка!*” (А. Карпюк). Яна не спадабалася яму спачатку, гэтая *круцёлка*, бо глядзела на яго, як на нейкае страшыдла (М. Лынькоў). Сцяпук з папрокам сказаў камісару брыгады: “Разложыць ваша *канарэйка* мне атрад” (І. Шамякін). “*Пустышка!* Які з яго камандуючы!” — не згаджалася Аляксеева (І. Гурскі). Зямля стаіць на трох кітах, А ён сядзіць на трох суках: “Дзеяч, вучоны і паэт, Але кругом ён — *пустацвет*” (Э. Валасевіч). “Такі чалавек, — падумала сама сабе жанчына, — вымушаны хавацца, туляцца ў гэтым шалашы. Якая ж гэта рэвалюцыя... Наверх усплылі *трэскі*” (І. Гурскі).

2.3. Балбатлівы, языкасты чалавек, пустаслоў у творах мастацкай літаратуры атаясамліваецца з птушкамі, прадметамі і прыстасаваннямі, якія могуць трапіць, скрыпец, звінец, якімі даволі інтэнсіўна і мнагакратна ўздзейнічаюць на аб’ект: *Усё, што настракаталі тут гэтыя сарокі, — глупства, канешне (І. Шамякін). А гэту сакатуху нічым не спыніш. Балбоча і дзень, і ноч (М. Корзун). “Па шчырасці табе скажу: ні ў грош я цябе не ставіў, як быў старшынёй. Думаў — балаболка недавучаная, пляткар. А*

ты ўсё ж чалавек”, — гаварыў Анікей (І. Навуменка). “Ніколі не ведала, што такі **балабон**”, — сказала Ларыса (Г. Далідовіч). Разводка быццам бы... Але па ўсім відаць, што не **свісцёлка**. Да ўсіх з навагай у сяле (Н. Гілевіч). Шкада, што **мянташкам** Там-сям давяраюць І волю даюць Языкамі мянціць (У. Корбан). А што з ім гаварыць, з такім **траплом**? (А. Ставер). “**Матавіла** ты, — плюнуў Асыка і адышоў далей, сеў каля Матвейцава. — Толькі і ўмее мянціць языком” (В. Хомчанка). “Слухай ты, што табе скажа гэты **пусты млын**!” (К. Крапіва). Не марудзь там, **памяло** сівое (З. Бядуля). У народных гаворках у значэнні ‘балбатун, пустаслоў’ ужываюцца *мсьцісл. бразко́тка, бра́зкаўка* ‘зыходнае значэнне — бразгалка, бразготка’ (Юрч.ІІ; Юрч.ІІІ), *мсьцісл. бу́бін, бубні́ла* ‘зыходнае значэнне — бубен’ (Юрч., ІІ; МС), *жытк., валож. мялён* ‘зыходнае значэнне — млён’ (СП), *мёр. сікачо́к* ‘зыходнае значэнне — прылада, якой сякуць храп’е’ (ЗНС), *бял. ветраго́н* ‘зыходнае значэнне — прыстасаванне ў веяльцы’ (Яўс.), *хойн. тараба́нка* ‘зыходнае значэнне — трактар’ (МС).

2.4. Быстрага чалавека, жэўжыка, гарэзу некаторыя пісьменнікі параўноўваюць з агнём, мяцеліцай, страказой, уюном: *А дзяўчаты — агонь* (У. Корбан). *А твая — дык гэта ж нейкі агонь. Адкуль ты да яе прыступішся* (Я. Ермаловіч). *Была дзяўчынаю, была красуняю, Была агонь!...* (А. Гарун). “Пачакай, **мяцеліца**!” — спыніла яе наборшчыца Валя Козел (М. Лобан). Не маглі зрабіць так, каб гэтая **страказа** пачакала (У. Шахавец). **Уюны** нашы не могуць сядзець спакойна, усё завіваюцца ля **стажорака** (А. Давыдаў). Сэнсавыя структуры такога рода слоў даволі часта ўскладняюцца дадатковымі семамі ‘нецярыплівасць, запальчывасць’, параўн.: *Сярод іх быў Апанас Хмель, чалавек нецярыплівы, словам, — іскра, порак* (П. Пестрак). *А Міхал — гэта ж кіпень, здаецца, вось-вось са скуры выскачыць* (А. Васілевіч). У народных гаворках бойкі, непаседлівы чалавек асацыіруецца з рэаліямі, якія знаходзяцца ў руху ці ўтвараюць якое-небудзь дзеянне. Параўн.: *мёр. ве́цір* ‘зыходнае значэнне — вецер’ (ЗНС), *лоў. круце́лка* ‘зыходнае значэнне — закрутка’ (ДСЛ), *жытк. то́чка* ‘зыходнае значэнне — тычка, метка’ (МСГ), *глус. мятла́* ‘зыходнае значэнне — венок, насаджаны на палку’ (Янк.І), *калінк. шва́йка* ‘зыходнае значэнне — іголка для пляцення лапцей’ (МСГ), *маз. падге́йстра* ‘зыходнае значэнне — падгерац’ (МСГ).

2.5. Розныя асацыяцыі кладуцца ў аснову пераасэнсавання кампанентаў іншых тэматычных груп, метафарычных дэрываты якіх называюць прыдзірлівага, сварлівага (злоснага), злога, жорсткага, дакучлівага, сквапнага, упартага, фанабэрыстага, маўклівага, тужлівага, марудлівага, бесхарактарнага, баязлівага чалавека:

а) прыдзірлівы, сварлівы, уедлівы чалавек: “Ах, і **стрэмка** ж ты, дзядзька Яўтух! — думаў я, слухаючы ўсё гэта. — **Перац**!” (А. Бялевіч). “Ну і **піла** ў цябе! [жонка] Ніколі не бачыў, каб не бубнела (У. Клімовіч). *Вось Арцюзішак — о, гэта скула!* Ну і *шкадлівы ж быў, хамула* (Я. Колас). “Я ведаю гэту *Жаваранкаву*, я на яе даўно зуб маю! У-ух, **язва**!” — *прашынеў Куцак* (М. Гутковіч). “Ох, і **калючка** ты”, — *папракнуў Алесь* (У. Шыпік). Ён злосна *хахакнуў і з едкім смехам забубніў*: “Ну і *шалахвост*... Ну і **мухамор**... Чаго ён так узгарэўся?” (М. Ракітны). *Пакідаць яго старшынёю нельга, гэта відавочна, але ж на якую работу паставіць такую **балачку**?* (І. Дуброўскі). Паглядзеў на ўсіх сурова: *Моў, пара вам з кабінета... Ах ты, **шашаль** папярковы! Прыгадаем табе гэта*

(А. Бялевіч); бял., б.-каш. **зано/за** ‘зыходнае значэнне – прут у ярме’ (МСГ), лоеў. **акія/нка** ‘зыходнае значэнне – піла’ (ДСЛ), хоц. **кастра/** ‘зыходнае значэнне – кастра’ (Бяльк.), глус. **здрок** ‘зыходнае значэнне – вельмі куслівае насякомае’ (Янк.,Ш);

б) злы, жорсткі, каварны чалавек: *Вось зараз, ідучы дадому, зайду да Мархвы, — у-у, змяя!* — *І пацуру ёй вокны* (У. Корбан). *Сціхні ты, гадзюка, сціхні* (З. Бядуля). *Няма апраўдання гадам, Што поўзаюць па зямлі* (П. Марціновіч). “*Хіба з гэтай яхіднай можна гаварыць. Гатова ўсіх задушыць. Адно добра, што маўчыць* (С. Давідовіч). *Хіба з гэтай выдрай* можна ўжыцца? *Бурчыць з раніцы да вечара* (І. Макаловіч);

в) назойлівы, надакучлівы чалавек: *Аса сапраўдная, так і кідаецца ў вочы* (Р. Мурашка). “*Ну і смала ж ты! — бурчыць. — Прычапіўся са сваім першачком...*” (М. Ракітны). *Адчапіся, слата, у горле перасохла. Прадзі вось лепш, а то бацька будзе без кашулі* (Я. Брыль). “*Сам ты мухалоўка*”, — *не хацеў заставацца ў даўгу Паўлік* (П. Беразняк);

г) сквапны, скупы чалавек: віц. **загне’т, загне’так** ‘зыходнае значэнне – загнет у печы’ (Касп.), тур. **пітуля** ‘зыходнае значэнне – газніца’ (ТС), ветк. **гнёт** ‘зыходнае значэнне – груз’ (МСГ);

д) упарты, непаслухмяны чалавек: тур. **віхор** ‘зыходнае значэнне – віхор’ (ТС), мсцісл. **упо’ра** ‘зыходнае значэнне – частка воза, падпорка’ (Юрч.,І), бял. **убо’іна** ‘зыходнае значэнне – каляіна’ (Яўс.);

е) фанабэрысты, ганарлівы чалавек: раг. **кара’ўка** ‘зыходнае значэнне – каравая ануча’ (МСГ), воран. **пу’жаіс** ‘зыходнае значэнне – рыхлы качан капусты’ (СП);

ж) маўклівы, пануры, нелюдзімы чалавек: *На планеце ў нас усё бывае, Слухай ды за прэсаю сачы...* *У студэнтаў дзевак адбіваюць Глустыя вучоныя сычы* (П. Панчанка); нар. **пужа’йла** ‘зыходнае значэнне – пудзіла’ (МСГ), ветк., добр. **сунду’к** ‘зыходнае значэнне – куфар’ (МСГ);

з) маркотны, тужлівы чалавек: глус. **кісля’к** ‘зыходнае значэнне – кіслае ма-лако’ (Янк.,І);

і) марудлівы чалавек: Гэтыя **чарапахі** яшчэ не хутка нас дагоняць (Г. Васілеўская). У Рывіна поўная крама людзей. Кічын не паспявае мераць, нават Мармур — такая **панчоха**, і той прадае (А. Чарнышэвіч);

к) бесхарактарны, слабавольны чалавек: *Алая сябе: баязлівец, слімак; папракаў: так ніколі нічога не даб’ешся, — але саўладаць з прыкрай кволасцю не мог* (І. Мележ). *А гэты слізняк абражае пачуцці, абражае Мальвіну, чыстую, як веснавое неба* (І. Дуброўскі). “*Ануча, а не чалавек*”, — *засуярэчыў Галаскок* (К. Крапіва). *Шэлег, як выявілася, быў анучай* (І. Навуменка). *Пастух Пецька Бурбалка — кісель і плакса з вечна вільготным чырвоным носам* (А. Васілевіч). “*Мне толькі і засталася іншым парады даваць, — сказаў ён змрочна і ўпіўся вачамі ў наскі сваіх белых шкарпэтак. — Таму што быў размазня. А ў кожнай размазні заўсёды прамашкі* (М. Ракітны). “*Маўчы, бабская спадніца. Сам бачу, хто ёсць хто. Але партыю не чапай мне, зразумела?*” — *спажмурнелы бацька ледзь не тупаў нагамі* (А. Ветах); тур. **мякі’на** ‘зыходнае значэнне – мякіна’ (ТС);

л) баязлівы, запалоханы чалавек: На ўсё сяло найбольшым **трусам** быў Мікола Гляк. Такого палахлівага і баязлівага чалавека, як ён, цяжка знайсці (Я. Колас). Голад і яму, Отто, скаваў рукі і ногі. І ён, Отто, пакорлівае **ягнё** (З. Бядуля);

м) пястун: уш. **біру’лька** ‘зыходнае значэнне – глінянае грузіла ў рыбадоўнай снасці’ (НС), іўеў. **ля’ля** ‘зыходнае значэнне – лялька’ (СП).

3. МЕТАФАРЫ, ЯКІЯ ХАРАКТАРЫЗУЮЦЬ АСОБУ З ПУНКТУ ГЛЕДЖАННЯ ЯЕ ПАВОДЗІН, МАРАЛІ, СПАСАБУ ЖЫЦЦЯ, ДЗЕЯННЯЎ І ўЧЫНКАЎ

3.1. Чалавека высокіх маральных і душэўных якасцей, храбрага, адважнага, мужага, называюць крэменем, гранітам, золатам, светачам: *Гэты [Дубадзел] — цвёрды, гэты — **крэмень**, барацьбіт* (І. Мележ). *Мы ўсе адзіны, — непераможны **граніт*** (Я. Колас). *’Братка ты мой! — гаворыць адзін. — Твой Алеся **золата**, а не чалавек”* (Я. Колас). *На разняволенай зямлі Шлях асвятліў нам **светач** вечны: І правадыр, і Чалавек, І мудры, і сардэчны* (Я. Пушча). Асновай анімістычных метафар могуць служыць назвы птушак, эмацыянальныя адносіны да іх. Вытворныя ЛСВ у такіх выпадках не столькі характарызуюць асобу, колькі ў абагульняльнай форме выражаюць сімпатыю, павагу да чалавека, г. зн. дэсемантызуюцца. Такія словы часта выступаюць у сінтаксічнай функцыі звароткаў, параўн.: ***Арол!** Ведае, чым узяць народ. За такім камандзірам кожны ў самае пекла пойдзе* (П. Машара). *Вось які той атаман наш, **арол** сізакрылы!* (Я. Купала). *Ідзі, баец, ідзі, наш **сокал** ясны...* (П. Панчанка). *Чалавек у космасе! Як гэта здорава, сябры! Крылом кранае зоры Наш... **сокал*** (А. Александровіч).

3.2. Працавіты чалавек часцей за ўсё параўноўваецца з жывёламі і насякомымі: *Гэты **вол**, наш сусед, на знае перадыху, працуе і дома, і на працы* (У. Клімовіч). ***Пчолка** ты наша нястомная, усё не напрацуешся* (У. Клімовіч). *І **мурашка** Палашка Саснулася ў крук* (З. Бядуля).

3.3. Для характарыстыкі гультая, абібока ў творах мастацкай літаратуры ўжываюцца субстантывы *паразіт, труцень, завала*: *Не хочуць ні вучыцца, ні рабіць, А **паразітамі** мяркуюць век пражыць* (Э. Валасевіч). *Вастрыня яго сатыры накіравана супроць **трутняў** — усіх тых, хто жыў за кошт крывавай сялянскай працы* (Я. Казека). *Так запусціць зямлю нядбала? Не гаспадар быў, а **завала!*** (Я. Колас). У гаворках працэсу метафарызацыі ў кірунку ЛСВ ‘гультай, абібок, лежань’ падвяргаюцца найменні брусоў, бярэнаў, частак памяшканняў, а таксама кампаненты іншых тэматычных груп: *мсцісл. **брус*** ‘зыходнае значэнне — брус, падстольнік’ (Юрч.,І), *бят. **вы/вараць*** ‘зыходнае значэнне — вывернутае з каранем дрэва’ (МС), *мсцісл., глус. **лам/на*** ‘зыходнае значэнне — палена; непатрэбная прылада, рэч, кавалак бервяна’ (Юрч.,ІІ; Янк.,ІІІ), *лоей. **друк*** ‘зыходнае значэнне — тоўсты кій’ (ДСЛ), *мін. **по/мак*** ‘зыходнае значэнне — знесенае вадой бервяно’ (ММГ,ІІІ), *гом. **лабя/к*** ‘зыходнае значэнне — франтон’ (МСГ), *петр. **лу/чнік*** ‘зыходнае значэнне — комін’ (МСГ), *гом. **ля/мец*** ‘зыходнае значэнне — падхамутнік’, *бят. **ле/меш*** ‘зыходнае значэнне — частка плуга’ (Яўс.), *добр. **пяхце/р*** ‘зыходнае значэнне — вярочны мяшок’ (МСГ).

3.4. Назвы няўмелага, няздатнага да работы, непрыстасаванага да жыцця чалавека непасрэдна прымыкаюць да папярэдняй групы. Метафарычным пераасэнсаванням падвяргаюцца найменні старых, паламаных рэчаў, усялякага хламу наогул, а таксама сельскагаспадарчых прылад працы, прадметаў побыту і інш.: *Івана суседскага сын у начальніках ходзіць. А ты [Сяргей], што ты? Гнілы **корак** ад пустой бутэлькі...* (М. Лынькоў). *От жа гад печаны, і ў каго ён удаўся, гэтакі **выбоіна**”* (Р. Сабаленка); *ашм., докш. **лама/ка*** ‘зыходнае значэнне — паламаная рэч, ламачча’ (СП; МС), *віл., гродз.*

ламата 'зыходнае значэнне — ламачча' (СП), *мсцiсл. грамазда* 'зыходнае значэнне — хлам, нагрувапчванне' (Юрч.,I), *в.-дзв. барана* 'зыходнае значэнне — сельскагаспадарчая прылада' (СП), *пух. самайлу/к* 'зыходнае значэнне — аснова драўлянай бараны' (СП), *мсцiсл. мазі/лка* 'зыходнае значэнне — квач, пэндзаль' (Юрч.,II), *бар., карэл. каўга/н* 'зыходнае значэнне — хмара, кучавое воблака' (СП).

3.5. Для назвы падманшчыка, махляра, ілгуна ў народных гаворках выкарыстоўваюцца наступныя словы: *лiд. круце/ль* 'зыходнае значэнне — перавясла' (Сцяпк.,I), *драг. плыт* 'зыходнае значэнне — плеченая з лазы агароджа' (ЛП), *iвaц. му/ця* 'зыходнае значэнне — кашэль, сплечены з бяросты' (НС), *мсцiсл. вярце/ль* 'зыходнае значэнне — скрутак' (Юрч., II), *вiц. па/сак* 'зыходнае значэнне — пас, рэмень' (Касп.), *уш. маты/га* 'зыходнае значэнне — матыка' (ЛАБНГ,III), *драг. шво/рынъ* 'зыходнае значэнне — шворан' (ДСБ), *паст., глыб. пусты/ня* 'зыходнае значэнне — неўрадавая глеба, пустыр' (СП).

3.6. Хітры, ліслівы, пранырлівы чалавек часцей за ўсё асацыіруецца з такімі жывёламі, як ліса і жук: *Агата — гэта ж такая лісіца: міліцыянера вакол пальца абвяла* (С. Свірыдаў). *Ты стары ліс і хадзі ўсе ведаеш не горш за свайго пана, але нараду маю паслухай* (А. Пальчэўскі). *“Эх ты, брат, і жук, — у сваю чаргу разгадаў яго думку Міхал”* (А. Васілевіч).

3.7. Прадажнага, небяспечнага, карысталюбівага чалавек даволі часта параўноўваюць са скурай (шкурай), смеццем, чартапалохам: *“Не туды твае слёзы цякуць, паліцэйская скура!”* — сказаў швагер (Я. Брыль). *Сволачы яны, скурны прадажныя* (Я. Колас). *“Прадажная шкура”, — падтрымала ўрача Вікторыя Рубец* (І. Новікаў). *І сапраўды, акінуўшы вокам удзельнікаў нарады, можна было ўпэўнена сказаць, што сярод прысутных смецця не было* (М. Хведаровіч). *Чаго ён, гэты чартапалох, да цябе заўсёды чапляецца?* (М. Машара). У сэнсавыя структуры некаторых полісемантаў уносіцца дадатковая сема 'непрыемны пах': *І давядзі справу да канца так, каб праз некалькі дзён гэты стары смурод узяў цябе замуж* (К. Чорны). Прыкры, непрыемны, агідны чалавек у некаторых пісьменнікаў асацыіруецца з плягай, трубой: *Ой, абармот жа, абармот! Забіць бы гада, ды за плот. Як носіць свет такую плягу* (Я. Колас). *“Ах ты, труба выхлупная!”* — не стрываў Іван і зноў памкнуўся да Бандарчука (А. Капусцін).

3.8. Менш распаўсюджанымі ў творах мастацкай літаратуры і гаворках з'яўляюцца назвы абжоры, распусніка, прыслужніка, грубіяна, валапуті, п'яніцы, пляткара. Параўн.: *Калі Яўмен выходзіў з хаты, Тарас Тарасавіч пляваў услед: “Жываглот, крывабокая прорва, яму ўсё мала”* (А. Асіпенка). *“Вось табе, прорва ненаедная, ненасытны панскі трыбух!”* — крычаў ён (В. Вітка). *І як у насмешку, першага, каго я сустрэў — нямецкая падсцілка. Нездарма ж яна прывяла мяне сюды, ды яшчэ разыгрывае чысценькую праведніцу* (А. Асіпенка). *Што пхаешся, панская падэшва?* (Я. Колас); *сл. плі/нта* 'ануча → пляткарка' (Сцяпк.,II), *тур. поме/ло* 'памяло → няветлівы чалавек' (ТС), *тур. бра/жнік* 'частка самагоннага апарата → п'яніца' (ТС), *тур. калю/га* 'лужына → п'яніца' (ТС), *тур. волоча/йка* 'невялікі волак, сетка → валацуга' (ТС), *мёр. мялён* 'частка ў жорнах → аматар паесці' (ЗНС), *мёр. цёрла* 'шырокая пасудзіна → абжора' (ЗНС), *уш. сілядо/ўка* 'вялікая бочка для засолкі селядцоў → абжора' (НС).

3.9. Традыцыйныя асацыяцыі замацаваліся за назоўнікамі *хвост* 'той, хто высочвае каго-небудзь, шпіёніць за ім', *флюгер* 'чалавек, які хутка мяняе свае

погляды, перакананні’, *кручок* ‘кручкатвор, бюракрат’: Вечарам ён ішоў са сваім сябрам на вуліцы. Недалёка ад вакзала яны адчулі **хвост** (І. Новікаў). “У-у, **флюгер**, падлізнік!” — пагляд Шумка асуджальны, цяжкі (А. Масарэнка). Гаранскі не быў **флюгерам** і не схіляўся ў той бок, куды дзьмуў вецер (Р. Сабаленка). Там гэтакі сядзіць **кручок**, што да яго — не падступіцца (Э. Валасевіч).

Некультурнага, маладасведчанага чалавека часта называюць хамутом, лямцам, лопухам, аскалёпкам: Са мной Ігар нават гаварыць не хацеў — лічыў мяне проста вясковым **хамутом** (Б. Сачанка). Будуць бэсціць і кпіць: Во няздара! Не змог навучыцца Гаварыць “языком”! Во тупіца! Вясковы **хамут**! (Н. Гілевіч). Ці даўно яму самому, калі вучыўся ён у семінарыі, крычалі мешчанчুকі: “**Лямец, лямец**! На якой бярозе ты лапці навесіў?” (Я. Колас). Дачка... на просценькіх з насмешкаю мармыча: “**Лапухі**” (П. Панчанка). Сітоў пасмяяўся з маіх страхай: “Хведар проста некультурны. **Аскалёпак** старога Зарэчча” (А. Асіпенка).

4. МЕТАФАРЫ, ЯКІЯ ХАРАКТАРЫЗУЮЦЬ АСОБУ З ПУНКТУ ГЛЕДЖАННЯ ЯЕ УЗРОСТУ

4.1. Для найменняў старога чалавека выкарыстоўваюцца другасныя АСВ полісемантаў *корч*, *выварацень*, *грыб*, *лунь*: Так, я таксама стары **корч**, іншы стаў. Ледзь што — ах, ах, сэрца (І. Мележ). Каму патрэбна твая балбатня? Ды хто ты такі ёсць, стары **корч**? (В. Вітка). “Як жа гэта я, стары **выварацень**, не мог змікіціць?” — гадаў Каўрыжска (М. Пянкрат). З гэтым **грыбам** хіба можна кашу зварыць, не разумее ён нас, маладых (А. Асіпенка). Каб пачуць, як жыве стары бацька — сівенькі **лунь** (М. Чарот). Хоць галавой — **Лунь** белы — Ё гусляра, Ды гэта ўсё ж Не тое падабенства (М. Мятліцкі).

4.2. Малады, неспрактыкаваны, нясталы чалавек часцей за ўсё атаясамліваецца з зялепухай, зеленню: Я знаю бязвусых **зялепых** нямала, Што “зведаль”, кажуць, усё дасканалы (Н. Гілевіч). Па гадах яна [Марыя Пятровіч] яшчэ, як кажуць, — **зелень** (М. Сергіевіч). Маларослы падлетак параўноўваецца са шпінгалетам, шпунтом, смаркачом: Такі **шпінгалет**, а ўжо — ультыматум. Ну, цяпер і будзе Санька мець адказ на свой ультыматум (А. Савіцкі). Прычым тут Іўка, калі яго сыноч, вось такі **шпунт**, усе грошы пракурвае (В. Хомчанка). Я ўспамінаю, як прыглядаўся да яе, сам яшчэ **смаркач**, а яна ўжо дзеўка (Я. Брыль).

4.3. Назвы дзіця (сына, дачкі) атаясамліваюцца з крошкай, кропелькай, расінкай, крывінкай: І нават **крошка** Соня І тая пахвалілася: “І я сама сягоння Вунь чыста як памылася!” (І. Шуцько). Здрыганулася: воблікам тваім **Кропелька** твая бяжыць са школы (Я. Янішчыц). Спі, мая донька, **расінка** мая (Н. Мацяш). Ведае маці, што чуе **крывінка** песню ў цішы. (С. Давідовіч) Талік — мой сын, мая адзіная **крывіначка** (Я. Васілёнак). У значэнні ‘апошняе ў сям’і дзіця’ ўжываюцца словы *паскрэбак*, *выскрабак* (‘зыходнае значэнне — маленькая булачка хлеба, спечаная з рэштак цеста’): Вылазь, **паскрэбак** няшчасны! От паспрабуй пасунься на тарахтайцы сваёй... (А. Ветах). Я ў родзе Леткаў найапошні, **выскрабак** (І. Летка).

Рэзкай экспрэсіўнасцю, грубасцю, зніжанай пярэратыўнай канатацыяй характарызуецца зоамарфізмы *жаба* і *шчаня*: Малы моцна зарагатаў, падбег і пацягнуў за спадніцу: Уцякай, **жаба**, а то дам,” — брыкнуў Сяргей нагою (К. Крапіва). “Ах ты,

шчання, от я табе зараз, баяка кавалак. Гэта ты так на мацэру,” — крычала яна (М. Клебановіч).

4.4. У творах мастацкай літаратуры шырокаўжывальнымі лічацца метафарычныя дэрываты, звязаныя з характарыстыкай маладой і прыгожай дзяўчыны. Народна-паэтычныя асацыяцыі такой дзяўчыны з кветкай носяць даволі рэгулярны характар і абумоўлены яркай шматколернасцю кветак, іх духмянасцю, незвычайнай формай, асаблівасцямі лістоты і суквеццяў. Параўн.: *Мая любачка — зорка ясная, мая Ганначка — кветка красная* (А. Гарун). *Ты такая ценькая, Як ільдзінка светлая, Мая залаценькая, Палявая кветачка, У сукенцы беленькай, Ручанькі танюсенькі* (М. Мішчанчук). *І дзяцюк зірнуў на краску, На дзяўчыну з шчырай ласкай* (З. Бядуля). *Як была дзяўчына — Красачка, ласачка, А як стала жонка — Ёлася ў пячонку* (А. Дзеружынскі). *Дзяўчына вясковая! Чайная ружа вырасла сярод дзядоўніку! Ці не праўда?* (М. Ваданосаў). *Тыя словы Стась выдыхнуў ласкава і ціха: “Янечка! Ты мая чароўная шыпына, ты самая гожая кветачка ў сусвеце”* (А. Ветах). *Маргарытка ты, стакротка, для цябе — дзве назвы! Для мяне — адной, кароткай, не знайшла ні разу* (У. Дубоўка). *Вы — цудадзейныя багіні, Выратавальніцы Зямлі. Вы — бессмяротныя вяргіні, Што ў ліхалеце расцвілі* (А. Дайнека). *Чырвоная вяргінечка — Прыгожая дзяўчыначка, О-я-ей, Што зрабіла ты са мной?* (А. Русак). *Выходзіць юнак з тэлефоннай будкі, на далані шарыкавым алоўкам запісвае нумар свайой незабудкі* (Р. Барадулін). *Цяпер ты ў вочы не глядзіш, Адводзіш прэч, хаваеш веі. Я помню твой таемны ўздых, Мая чароўная лілея* (М. Шабовіч).

Такі ж кірунак метафарызыцыі назіраецца ў найменнях дрэў, кустовых раслін і ягад: *Якая яна [Рая], сапраўды, маладая бярозка — беленькая, гнуткая* (І. Шамякін). *Жняя маладая — стройная каліна — У глухой даліне жыта дажынала* (П. Глебка). *Сваю вішаньку, Сваю вішаньку, Мілую кахаю І цалую я, І цалую я З вечара да ранку* (А. Дзеружынскі). *“А ты ўжо не плачаш, ягадка?” — ласкава спытала Марыля* (І. Козел). *Хто ўслаўляе працай край, Што квітнее, нібы май, Хто сама ёсць маладосць, Наша радасць, веселосць? Журавінка, журавінка — Беларуска дзяўчынка* (А. Дзеружынскі).

Фальклорныя вытокі і ў метафар, звязаных з найменнямі нябесных свяціл (сонца, зорак) і зары: *“Сонца маё, радасць мая, не ведаеш, як сумна было без цябе”, — усхвалявана гаварыў Рыгор* (У. Клімовіч). Для цябе, маё сонейка, Што ты хочаш, зраблю, А таму, што прыгожанька, А таму, што люблю (А. Дзеружынскі). Напаткаў я дзівосную зорку сярод весняга гаю, прашаптаў найсвятлейшыя словы: *“Я вас кахаю...”* (П. Шруб). Прыснілася ёй Лідачка, зорачка яе ненаглядная, унучка, хоць і не родная (Я. Брыль). *Зоркаю, зорачкай яснай Называюць сваю любую* (А. Пісьмянкоў). Ты са мной, летуценнага шчасця заранка. Я цалую цябе, апякаючы вусны (Л. Пранчак). А мая зараначка сёння за другога йдзе (Р. Барадулін).

Некаторыя назвы птушак выступаюць не столькі ў якасці характарыстыкі маладой дзяўчыны, колькі ў якасці ласкавага зварота да яе: *Пра наша каханне, галубка, спявай — Пад ціхі твой спеў я засну* (М. Чарот). *А Ганульцы ўжо, зязюльцы, Памаліцца недзе, Як патрэба ёсць да неба, Дык бяжы к суседзям* (К. Крапіва). *“Ластаўка мая лёгкакрылая”, — пачынала маці* (Ц. Гартны).

Семы ‘маладосць, прыцягальнасць, прываблівасць’ актуалізуюцца ў пераносных ЛСВ полісемантаў цукар, цукерка, цукерачка: *Цукар — не дзяўчына, цукровае яблычка, ружачка пахучая...* (Ц. Гартны). *А хіба вы, Мірон Іванавіч, хацелі б бачыць мяне такой салодкай, як Любка? Тая сапраўды на цукерку ператварылася* (М.

Лынькоў). “Я лічу наадварот: маладая — дрэн, а малады — **цукерачка**”, — пажартаваў Сёмка (Ц. Гартны).

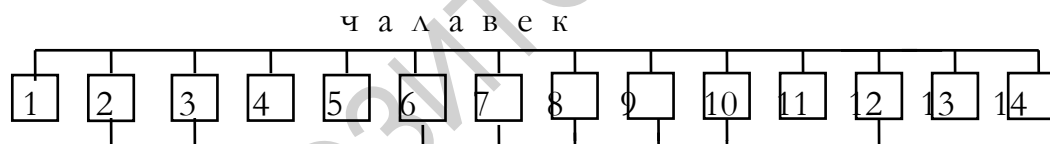
5. У асобную групу вылучаюцца метафары, што характарызуюць ворагаў, чужынцаў, дэкласаваных, злачынных элементаў грамадства. Як правіла, такія метафары-назоўнікі ўжываюцца ў множным ліку ці з’яўляюцца зборнымі: *Здаецца, што ўдала пагляджу і ўбачу **атрэп’е** чужынцаў, Якія бягуць на мяжу* (Ю. Свірка). *Якой толькі **навалачы** не лезла на наш край, імкнучыся і яго запаланіць!* (К. Кірэенка). *Сам ачышчаў бранёю поле Ад **пустазелля** — чужакоў* (П. Прануза). *Снавалася тут без утынку **Падонкаў** людскіх барахло* (Я. Колас). ***Шакалаў** подлых за мяжой арда і ўласныя **гіены** — марадзёры* (У. Паўлаў). *Я і ведаў, што ён [Аўхім] тым кончыць. **Сабаку** сабачая смерць* (Б. Сачанка). *Усе ненавідзяць вас, бо вы **п’яўкі, крывасмокі*** (М. Лынькоў). *Яму карцела разведаць: можа, і праўда Толя трапіў у лапы фашысцкіх **каршуноў*** (А. Якімовіч).

У творах мастацкай літаратуры нярэдка ўжываюцца анімістычныя метафары без канкрэтызацыі іх значэння, указання якіх-небудзь характарыстык чалавека. Параўн.: *Каля першай хаты яго спыніла бабуля як печаная дуля і загаласіла: “**Яблычка** маё недаспелае, каго я бачу! Хадзі, Магдысёк, сядзьма на калодзе, пагаварым у прыродзе”* (Г. Юрчанка). *Але ўсё-такі [Адольф] гэта для нас **блін** ды яшчэ маслам падмазаны* (Я. Купала).

Метафарычныя пераасэнсаванні часта ажыццяўляюцца не ў адным, а ў некалькіх кірунках, што звязана з вялікай колькасцю аспектаў сэнсавай структуры слова, кожны з якіх можа актуалізавацца ў пэўных маўленчых сітуацыях. Безумоўна, пры гэтым нельга адмаўляць комплекснага падыходу да наймення асобы, якую можна характарызаваць адначасова з розных пазіцый і аспектаў, а таксама з пункту гледжання агульнага ўражання, успрыняцця. Так, у структуры полісеманта **пень** вылучаюцца два значэнні: а) ‘стары чалавек’: *“Ты ж паслухай, стары пень, ці малоціць хто?”* (Я. Колас). *Дзяўчыну лічыў мы бярозкай, Завём старога нём сівым* (П. Броўка); б) ‘бесталковы чалавек’: *Няўжо ты такі пень, што не разумееш?* (І. Навуменка). *Нядрэнна зарабляе гэты пень, хоць ад яго карысці мала* (У. Корбан). Два амаль процілеглых значэнні актуалізуюцца ў структуры полісеманта **дуб**: а) ‘высокі моцны чалавек’: *У Жарстака было сем сыноў, і чацвёрта з іх такія ж дубы, як і бацька* (Я. Колас); б) ‘тупы, неразумны чалавек’: *Старшыня будкома з абурэннем зазначыў: “Ну і дуб, што ты плячэш?”* (А. Гаўрылін); *Я так і знаў!.. Дубы!.. Разавы!.. Ад гневу ажно лоб узмок* (А. Бачыла). Семы ‘хваравітасць, слабасць’ і ‘ненадзейнасць, прадажнасць’ могуць вылучаюцца на першым плане субстантыва **гніляк**. *Не падобна гэта на Андрэя — даць па зубах, тым больш таму старому гніляку, пра якога ён збіраецца расказваць* (Я. Брыль). *Грош цана тваім словам, калі ты гніляк!* (І. Навуменка). *Пытаю: “Ці брат твой, ці бацька гніляк, Што ўзяўся пісаць пратакол шчыра так?”* (Ф. Багушэвіч). У розных кантэкставых сітуацыях могуць актуалізавацца тры розныя значэнні полісеманта **звер**: а) ‘вельмі злы, жорсткі чалавек’: *Сафрон, раз’ятраны, звер зверам, плюхае заду з бізуном і ім, як п’яны, — раз па Лукер’і, два — па Усціну* (М. Ракітны); б) ‘вораг, злачынец’: *Ды прыйшлі к нам з чужыны звяры, Каб нас вешаць і грабіць двары* (А. Астрэйка); в) ‘прагны да працы чалавек’: *А ты, Змітрок, хлопец на ўсе сто. Нават з прысыпачкаю. І на працу — звер. Я таксама такі, але мяне распаліць трэба* (А. Савіцкі). Семантычная парадыгма полісеманта **скалод** (‘зыходнае значэнне — цясларская сякера’) налічвае 4 анімістычныя ЛСВ: 1. разм. ‘худы, згорблены чалавек’; 2. карэл. ‘вельмі худы

чалавек'; 3. *в.-дзв., наст., гф.* 'скупы чалавек'; 4. *мёр.* 'скупы і люты чалавек' (СП; Касп.; ЗНС; ДСБ; МС). Структуру полісеманта *лазбе́нь* ('зыходнае значэнне – пасудзіна для мёду') утвараюць 3 анімістычныя ЛСВ: 1. *чэрв., пух., кір.* 'расцяпа'; 2. *красн.* 'поўны, здаровы чалавек'; 3. *красн.* 'чалавек з вялікім ілбам' (СП; СГЦ; НС; Бяльк.).

Семантычная парадыгма дыялектнага полісеманта *галу́за* настолькі шырокая, што ўключае ў сябе нават энантыясемічныя ЛСВ. Калі палічыць (услед за М. Фасмерам) зыходным ЛСВ 'галінка, сук'(ЭС), то вытворныя анімістычныя ЛСВ, якія з'яўляюцца рэалізатарамі інварыянтнага значэння 'чалавек', можна размеркаваць у наступнай паслядоўнасці: 1. *браг., б.-каш., астр., сл., слуц., клец., кам., брэсц.* 'дурнаваты, недаразвіты чалавек'; 2. *чач., бяроз., бял., ваўк.* 'нехайны чалавек'; 3. *сл.* 'няўклад'; 4. *арш.* 'лодар, гультай'; 5. *тур.* 'таўсцяк'; 6. *тур.* 'чалавек з вялікай галавой'; 7. *зэльв., івац.* 'нагола астрыжаны хлопец'; 8. *уздз., стаўб., валож., сл., піп.* 'бядняк'; 9. *чэрв.* 'бедны, але фарсісты чалавек' (Шат.); 10. *кап., мін., чач., хоц., бял., мсціл., сен., б.-каш., ветк., калінк., дзятл.* 'гарэза, свавольнік'; 11. *тур.* 'прайдзісвет, пралаза'(ТС); 12. *бял.* 'бесталковы, непаслухмяны чалавек' (НС); 13. *сен.* 'балбатун'; 14. *жлоб.* 'спрытны чалавек' (ЛАБГН; СП; ЖНС; ЖС; МСГ; СГЦ; ДСБ; ТС; Сцяц.; Яўс.; Юрч.; Касп.; Бяльк.; НЛ). Структуру гэтага полісеманта можна прадэманстраваць у выглядзе наступнай схемы:

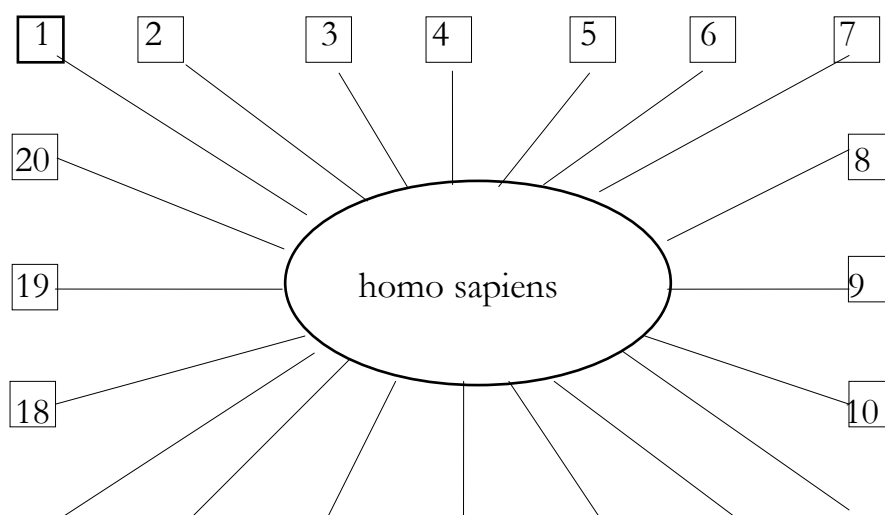


Кірунак семантычнага развіцця анімістычных ЛСВ у многім абумоўлены фанетычнай і марфемнай будовай слова, рознага кшталту гукавых асацыяцый, на што ў лінгвістычнай літаратуры ўжо даўно была звернута ўвага. Так, значэнне слова *жу́ржа* 'распусніца' (Бяльк.) заснавана не столькі на метафарычнай сувязі з ЛСВ 'дзіцячая цацка', колькі на гукасімвалізме літар *ж* і *р*. Наўрад ці асацыіруецца калёца на калодцы кола з неразумным чалавекам у полісеманта *рэ́хва* (Сцяц.). Хутчэй за ўсё экспрэсіўнае ўніжальнае адценне ўносіцца ў структуру слова гукавым спалучэннем *хв*. Значны ўплыў на ўзнікненне пераартыўнага значэння полісемантаў *склю́ндра, жмі́нда, клы́нда* (НЛ; МС; СП) аказалі гукавыя асацыяцыі спалучэнняў *ндр, нд, скл, жм, кл*. У полісеманта *джыгу́н* 'чыгун; вёрткі, жвавы чалавек' (Касп.) анімістычныя ЛСВ не столькі звязаны метафарычнымі адносінамі з першым ЛСВ, колькі абумоўлены гукавым спалучэннем *дж*, параўн. *джаць* 'хутка ісці, бегчы'.

У многіх выпадках семантычнае пераасэнсаванне носіць кантамінаваны характар і спалучае ў сабе метафару, гукасімвалізм і аналогію. Так, суадносіны ЛСВ полісеманта *шабе́та* 'сумка; старая жанчына' (МСГ) вытлумачваюцца не столькі

метафарычным пераасэнсаваннем, колькі ўплывам семантыкі слова *кабета* ‘жанчына’. На семантычнае пераўтварэнне *жмут* ‘вязка, ахапак; скнара, сквапны чалавек’ (ТС; СГЦ; ДСЛ) хутчэй за ўсё паўплывала значэнне слова *жмот* ‘скнара’. Для ЛСВ *надаўбенъ* ‘недалёкі, неразумны чалавек’ (В. Вітка) магчыма семантычная аналогія і марфемнае (каранёвае) падабенства з *доўбня*, *даўбешка* ‘няцяпкі, дурны чалавек’, а не метафарычны перанос ад назвы планкі ў снях паверх намарзняў. У полісеманта *гарлач* ‘збан; крыкун’ (Сцяпк.,І) значэнне асобы асацыіруецца з каранёвай марфемай (горлам), хаця не выключана і метафарычная сувязь па вонкавым падабенстве. Анімістычны ЛСВ ‘басяк, бедны чалавек’ у полісеманта *басэ́тля* (Бяльк.) абумоўлены як дзеяннем метафарычнай формулы ад *басэ́тля* ‘музычны інструмент’, так і ўплывам семантыкі *босы*, *басота*. На шлях семантычнага развіцця полісеманта *не́пуць* ‘распусціца, бездараж; бесталковы чалавек’ (ТС) паўплывала сувязь не столькі з назоўнікам *пуць*, колькі са словамі *путны*, *непуцёвы*. Утварэнне пераноснага ЛСВ полісеманта *трапач* ‘ануча – балбатун’ (МСГ) вытлумачаецца не столькі дзеяннем метафарычнай формулы, колькі фанетычным падабенствам і семантычнай аналогіяй з дзеяловам *трапаць* (*трапацца*) ‘гаварыць лухту, бяглуздзіцу, няпраўду’.

Анімістычныя пераасэнсаванні, як гэта бачна са шматлікіх прыкладаў, стымулююцца якасцямі і ўласцівасцямі рэалій і характарызуюцца шырокімі і разнастайнымі сувязямі з кампанентамі самых розных тэматычных груп. Строгай замацаванасці якой-небудзь тэматычнай групы за пэўнымі найменнямі асобы не назіраецца. Наадварот, кампаненты адной і той жа тэматычнай групы могуць характарызаваць чалавека з самых розных аспектаў і тым самым ўключацца ў шматлікія формулы і мадэлі метафарычнага кірунку. Гэта можна праілюстраваць у выглядзе схемы, дзе лічбамі абазначаны адпаведныя тэматычныя групы слоў, зыходныя значэнні якіх паслужылі асновай для ўтварэння метафары са значэннем ‘асоба, чалавек’: 1 – жывёлы, птушкі; 2 – рыбы; 3 – насякомыя і земнаводныя; 4 – сельскагаспадарчыя прылады працы; 5 – прадметы побыту; 6 – круглякі, калоды, бяровы; 7 – транспартныя сродкі і вупраж; 8 – збудаванні і іх часткі; 9 – мэбля; 10 – адзенне і абутак; 11 – дрэвы, іх галіны, сучча; 12 – расліны і кветкі; 13 – ягады; 14 – грыбы; 15 – стравы, прадукты харчавання; 16 – поле, зямля (звычайна няякасная); 17 – музычныя інструменты; 18 – прыродныя з’явы; 19 – хваробы; 20 – нябесныя свяцілы.



17

16

15

14

13

12

11

Гэта схема, адлюстроўваючы універсальныя і спецыфічныя заканамернасці сэнсавага развіцця анімістычнага кірунку, не прэтэндуе на абсалютную перадачу ўсіх магчымых сувязей ЛСВ, бо поўны і вычарпальны іх улік практычна немагчымы. Неабходна адзначыць, што адны з іх трывала замацаваліся ў сістэме літаратурнай мовы, узусе (*абух агонь, арол, асёл, балаболка, гніляк, даўбешка, зломак, ішак, карова, кісель, круцёлка, крэмень, мядзведзь, мянташка, палена, піла, пудзіла, самародак, слуп, стаўбун, страказа, тумба, флюгер, хамут, цень, цюлень, цурбан, язва*), другія з'яўляюцца прыналежнасцю ідыястылю таго ці іншага пісьменніка (*баравік, бугай, бот, бохан, вяргіня, камель, канарэйка, кветка, куль, маргарытка, млын, мухамор, мурашка, мяцеліца, пупышка, ружа, скфыня, спадніца, сухастоіна, халяв, цыферблат, чарапахя, чартапалох, шпышына*), трэція ўжываюцца ў тым ці іншым дыялектным кантынууме, рэгіёне (*абэржа, акіянка, бірулька, віхор, вывафаць, галуза, камлюк, каўган, кісяк, кульба, ката, качолка, лазбень, непуць, падзейстра, пужліс, рыдван, склюд, трапач, чума, шабета, швайка, шворынь*). Значная колькасць неўзуальных і дыялектных метафар гэтага тыпу абумоўлена асаблівасцямі чалавечага мыслення, суб'ектыўным падыходам да бачання рэчаіснасці, гістарычнымі, культурнымі і сацыяльнымі ўмовамі, у якіх адбываецца дзейнасць чалавека і творчасць пісьменніка.

СПІС СКАРАЧЭННЯЎ

Дыялектныя лексікаграфічныя крыніцы

- Бяльк.** — Бялькевіч І. К. Краёвы слоўнік усходняй Магілёўшчыны. — Мн.: Навука і тэхніка, 1970. — 512 с.
- ДСБ** — Дыялектны слоўнік Брэстчыны. — Мн.: Навука і тэхніка, 1989. — 294 с.
- ДСЛ** — Янкова Т.С. Дыялектны слоўнік Лоеўшчыны. — Мн.: Навука і тэхніка, 1982. — 432 с.
- ЖНС** — Жывое народнае слова: Дыялекталагічны зборнік. — Мн.: Навука і тэхніка, 1992. — 271 с.
- ЖС** — Жывое слова. — Мн.: Навука і тэхніка, 1978. — 288 с.
- ЗНС** — 3 народнага слоўніка. — Мн.: Навука і тэхніка, 1975. — 352 с.
- Касп.** — Каспяровіч М. І. Віцебскі краёвы слоўнік. — Віцебск, 1927. — 368 с.
- ЛАБНГ** — Лексічны атлас беларускіх народных гаворак: У 5 тамах / АН Беларусі, Ін-т мовазнаўства/. — Мн.: Навука і тэхніка, 1993 — 1998.
- ЛП** — Лексика Полесья. Матэрыялы для полесского диалектного словаря. — М.: Наука, 1986. — 476 с.
- ММГ, I, II, III** — Матэрыялы для слоўніка мінска - маладзечанскіх гаворак, вып. I — III. — Мн.: Выд-ва БДУ імя У. І. Леніна, 1970 — 1977.
- МС** — Матэрыялы для слоўніка народна-дыялектнай мовы. — Мн.: Выд-ва Белдзяржуніверсітэта, 1960. — 199 с.
- МСГ** — Матэрыялы для дыялектнага слоўніка Гомельшчыны // Беларуская мова і мовазнаўства (з 1977 г. — Беларуская мова), вып. 3 — 10. — Мн.: Выд-ва БДУ імя У. І. Леніна, 1975 — 1982.
- НЛ** — Народная лексіка. — Мн.: Навука і тэхніка, 1977. — 288 с.
- НС** — Народнае слова. — Мн.: Навука і тэхніка, 1976. — 360 с.
- НСл.** — Народная словатворчасць. — Мн.: Навука і тэхніка, 1979. — 336 с.

- СПЦ** — Слоўнік гаворак цэнтральных раёнаў Беларусі, т. 1. — Мн.: Універсітэцкае, 1990. — 287 с.
- СП** — Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча, т. 1 — 5. — Мн.: Навука і тэхніка, 1979 — 1986.
- Сцяц.** — Сцяцко П. У. Дыялектны слоўнік. 3 гаворак Зэльвеншчыны. — Мн.: Выд-ва БДУ імя У. І. Леніна, 1970. — 184 с.
- Сцяшк., I** — Сцяшковіч Т. Ф. Матэрыялы да слоўніка Гродзенскай вобласці. — Мн.: Навука і тэхніка, 1972. — 618 с.
- Сцяшк., II** — Сцяшковіч Т. Ф. Слоўнік Гродзенскай вобласці. — Мн.: Навука і тэхніка, 1993. — 670 с.
- ТС** — Тураўскі слоўнік, т. 1 — 5. — Мн.: Навука і тэхніка, 1982 — 1987.
- Шат.** — Шатэрнік М. В. Краёвы слоўнік Чэрвеншчыны. — Мн., 1929. — 317 с.
- Шатал.** — Шаталава Л. Ф. Беларускае дыялектнае слова. — Мн.: Навука і тэхніка, 1975. — 208 с.
- ЭС** — Этымалагічны слоўнік беларускай мовы, т. 1 — 8. — Мн.: Навука і тэхніка, 1978 — 1993.
- Юрч., I** — Юрчанка Г. Ф. Дыялектны слоўнік (3 гаворак Мсціслаўшчыны). — Мн.: Навука і тэхніка, 1966. — 227 с.
- Юрч., II** — Юрчанка Г. Ф. Народнае вытворнае слова: 3 гаворкі Мсціслаўшчыны, А — Л, М — Р, С — Я. — Мн.: Навука і тэхніка, 1981 — 1985.
- Юрч., III** — Юрчанка Г. Ф. Сучасная народная лексіка. 3 гаворкі Мсціслаўшчыны, А — Н. — Мн.: Навука і тэхніка, 1993. — 278 с.
- Янк., I — III** — Янкоўскі Ф. М. Дыялектны слоўнік, вып. I — III. — Мн.: Навука і тэхніка, 1959 — 1970.
- Яўс.** — Яўсееў Р. М. Маці казала так... (3 гаворкі Бялыніцкага раёна). — Мн.: Навука і тэхніка, 1978. — 112 с.

3 ГАВОРАК

арш. — аршанскае;
астр. — астравецкае;
ашм. — ашмянскае;
бар. — баранавіцкае;
беш. — бешанковіцкае;
б.-каш. — буда-кашалёўскае;
браг. — брагінскае;
брасл. — браслаўскае;
брэсц. — брэсцкае;
бял. — бялыніцкае;
бяроз. — бярозаўскае;
валож. — валожынскае;
ваўк. — ваўкавыскае;
в.-дзв. — верхнядзвінскае;
ветк. — веткаўскае;
віл. — вілейскае;
віц. — віцебскае;
гар. — гарадоцкае;
глус. — глускае;
глыб. — глыбоцкае;
гом. — гомельскае;
гор. — горацкае;
гродз. — гродзенскае;

дзятл. — дзятлаўскае;
дзярж. — дзяржынскае;
добр. — добрушскае;
докш. — докшыцкае;
драг. — драгічынскае;
жлоб. — жлобінскае;
жытк. — жыткавіцкае;
зэльв. — зэльвенскае;
івац. — івацэвіцкае;
іўеў. — іўеўскае;
калінк. — калінкавіцкае;
кам. — камянецкае;
кап. — капільскае;
карм. — кармянскае;
карэл. — карэліцкае;
кір. — кіраўскае;
клец. — клецкае;
красн. — краснапольскае;
лід. — лідскае;
лоеў. — лоеўскае;
люб. — любанскае;
лях. — ляхавіцкае;
маз. — мазырскае;

мёр. — мёрскае;
мін. — мінскае;
мсцісла. — мсціслаўскае;
навагр. — навагрудскае;
нар. — нараўлянскае;
палес. — палескае;
паст. — пастаўскае;
петр. — петрыкаўскае;
пін. — пінскае;
пух. — пухавіцкае;
сен. — сенненскае;
сл. — слонімскае;

слуц. — слуцкае;
смарг. — смаргонскае;
стаўб. — стаўбоўскае;
тур. — тураўскае;
уздз. — уздзенскае;
уш. — ушацкае;
хойн. — хойніцкае;
хоц. — хоцімскае;
чач. — чачэрскае;
чэрв. — чэрвенскае;
шкл. — шклоўскае;
шчуч. -- шчучынскае;